

kształceniem” (Duszak 1998; por. też Dąbrowska 1995: tu omówienie różnicowań typologicznych tekstów, problematyka gatunków jako struktur dynamicznych i nieostrych).

Literatura

- Croce B., 1940, *I trattatisti italiani del Concettismo e Baltasar Gracian. – Problemi di Estetica Contributi alla Storia dell’Estetica italiana*, Bari.
- Dąbrowska E., 1995, *Style rodzajowe, gatunkowe, typologia tekstów. – Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole.
- Duszak A., 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Gostyńska D., 1991, *Retoryka iluzji. Koncept w poezji barokowej*, Warszawa.
- Pelc J., 1990, *Fraszka, hasło w Słownik literatury staropolskiej*, red. T. Michałowska, Ossolineum.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Sławiński J., 1988, *Koncept, hasło w Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Warszawa.
- Sokolski J., 1998, *Lipa, Chiron i labirynt. Esej o Fraszkach*, Ossolineum.
- Trzynadłowski J., 1977, *Małe formy literackie*, Wrocław.

ELŻBIETA DĄBROWSKA

MAŁGORZATA KITA, WYWIAD PRASOWY. JĘZYK – GATUNEK – INTERAKCJA, Katowice 1998, s. 215.

Książka Małgorzaty Kity ukazuje wywiad prasowy z perspektywy językoznawczej, której ramy Autorka zakreśliła na początku swych rozważań. We *Wstępie* czytelnik zostaje zaznajomiony ze skrupulatnie wyliczonymi kierunkami współczesnej lingwistyki, które stanowiły inspirację metodologiczną pracy. Mamy tu więc: etnografię mówienia Gumperza i Hymesa, teorie wypowiedzi Benveniste’a i Culioli, pragmatykę Austina i Searle’a, semiotykę Peirce’a, Greimasa i Eco, semiologię Barthesa, dialogizm Bachtina, “nową komunikację” szkoły Palo Alto, interakcjonizm (symboliczny) Goffmana i w nieco innym ujęciu - interakcjonizm komunikacyjny Ducrota, Kerbrat-Orecchioni i Rouleta. Perspektywa badawcza zaiste szeroka, co niewątpliwie może wzbudzić ciekawość lektury u wszystkich, których interesują zagadnienia komunikowania się

ludzi, oglądane niekoniecznie z punktu widzenia wąsko traktowanego językoznawstwa.

To, co w wywiadzie Autorkę zainteresowało najbardziej, to jego aspekt dialogowy – interakcja dwojga współdziałających partnerów (przeprowadzającego wywiad i udzielającego wywiadu) z myślą o trzecim (niezwykle ważnym!) uczestniku – odbiorcy zbiorowym (czytelniku wywiadu). Na pytanie, w jaki sposób te trzy kategorie interlokutorów omawianego aktu komunikacji wzajemnie się motywują i determinują, znajdziemy odpowiedź, czytając kolejne rozdziały książki.

Zasadniczym celem prowadzonych rozważań jest wydobycie cech prototypowych wywiadu jako gatunku mowy w zestawieniu z innymi wypowiedziami dialogowymi (głównie rozmową). Małgorzata Kita koncentruje się w analizie na takich zagadnieniach, jak: struktura tekstu wywiadu, rola uczestników tego spotkania językowego i związana z tym problematyka subiektywności i subiektywizacji w wywiadzie, kliszowość i repetytywność tekstu wywiadu oraz (co naturalne i zarazem bardzo ciekawe) – indywidualne dążenia podmiotów mówiących do przekraczania stereotypu tej formy językowej.

Rozdział pierwszy *Przemiany modelu komunikacji werbalnej* wprowadza odbiorcę w złożoną i rozległą problematykę teoretyczną. Ta część jest, w mojej ocenie, jednym z najciekawszych i najlepiej napisanych fragmentów książki. Autorce udało się znakomicie przedstawić panoramę szkół i kierunków współczesnej lingwistyki “zorientowanej komunikacyjnie” w sposób klarowny i zdyscyplinowany, nie nużąc czytelnika nawet wtedy, gdy trzeba po raz kolejny (tu jednak jest to konieczne!) przypominać “schematy komunikacyjne” de Saussure’a i Jakobsona. Umiejętność selekcjonowania informacji tak, by skupiać uwagę czytającego na aspektach zasadniczych dla prowadzonych w monografii rozważań, zasługuje doprawdy na uznanie.

W rozdziale drugim – o zasadniczej wadze teoretycznej – przedstawiła Małgorzata Kita językową przestrzeń wywiadu jako strukturę składającą się z jednostek uporządkowanych w sposób hierarchiczny (s. 38). Jest to stanowisko (co warto przypomnieć) mocno ugruntowane w badaniach tekstologicznych o rodowodzie lingwistycznym (zob. m. in. Dobrzyńska 1993), a które wynika m. in. z założenia o celowościowym charakterze komunikacji językowej. Autorka przyjęła w swej koncepcji struktury wywiadu propozycje Kerbrat-Orecchioni i przedstawicieli tzw. szkoły genewskiej (Rouleta, Bange’a, Moeschlera), wyróżniając kolejne jednostki składowe wywiadu (w porządku od największej do najmniejszej): *interakcja*, *moduł*, *sekwencja*, *wymiana*, *interwencja* i *akt mowy*.

Delimitacja wypowiedzi jest dla lingwistyki tekstu problemem podstawowym, jednakże, jak się okazuje, w przypadku tekstu dialogowego – pozostaje zagadnieniem ciągle otwartym. Kwestia ta nadal zachęca autorów do własnych przemyśleń, mimo wielu już funkcjonujących w literaturze prób segmentacji dialogu (w książce wspomina się o propozycjach niektórych polskich językoznawców). Zarówno sposoby wcześniejsze, jak i ten, prezentowany przez Małgorzatę Kiteńską, inspirują do dyskusji i polemik. Rzeczą najistotniejszą w procesie wyodrębnienia poszczególnych jednostek strukturalnych wywiadu jest ustalenie zakresu pojęcia interakcji i jej granic w tekście werbalnym (jest to zadanie oczywiście ważne, gdyż teoretycznym polem odniesienia uczyniła Autorka koncepcję interakcjonizmu językowego). Czytamy więc, że interakcję werbalną należy rozumieć “jako to, co dzieje się i powstaje wówczas, gdy co najmniej dwie osoby kontaktują się językowo ze sobą (ewentualnie zaświadczać także swoim zachowaniem niewerbalnym i parawerbalnym zaangażowanie w kontakt, a ich wypowiedzi są wzajemnie zdeterminowane” (s.45). Nawiasem mówiąc, definicja Małgorzaty Kiteńskiej zdecydowanie bardziej mi odpowiada, niż przytaczana przez nią wcześniej propozycja Kerbrat-Orecchioni (s. 43).

Nasuują się tu oczywiście następujące pytania (niektóre z nich zresztą stawia sama Autorka, ale – odniosłam takie wrażenie – nie do końca konsekwentnie poszukuje nań odpowiedzi): Czy w świetle przedstawionej definicji można utożsamić pojęcie interakcji z pojęciem tekstu (jeśli tak, to co uzasadniałoby wprowadzenie nowego terminu)? Czy wszystko to, co mieści się w przestrzeni tekstualnej, a co Autorka za Genettem (1992) określa mianem *paratekstu* (jak wynika z przykładów, są to głównie zapisy, komentarze autora wywiadu odnoszące najczęściej do okoliczności powstania wypowiedzi) stanowi składnik interakcji? Czy, nad czym się Autorka zresztą zastanawiała, jeśli wywiad jest prowadzony w kilku odstępach, w różnej czasoprzestrzeni (jak to ma często miejsce w tzw. wywiadach-rzekach), mamy do czynienia z jedną interakcją czy z kilkoma? Przyznaję, że w tej kwestii nie w pełni podzielałam stanowisko Małgorzaty Kiteńskiej. Jeśli przyjmiemy, że wywiad toczy się w określonym *tu i teraz* i że ta konkretna sytuacja jest definicyjnym składnikiem interakcji, to, w moim przekonaniu, jakakolwiek zmiana okoliczności mówienia (a więc również całej sytuacji, z jej uczestnikami włącznie), powoduje, że mamy do czynienia już z inną interakcją. Bohaterowie wywiadu pozostają wprawdzie ci sami, jednakże w zmienionym miejscu i czasie zmienia się przecież także ich nastawienie względem siebie i tematu rozmowy, ich usposobienie itp, co oczywiście nie pozostaje bez wpływu na kształt wypowiedzi. Skłonna byłabym zatem na jedno z pytań o granice interakcji odpowiedzieć, że interakcja jest jednostką strukturalną tekstu

wywiadu (tylko w niektórych przypadkach jej granice mogą pokrywać się z punktami delimitacyjnymi całego tekstu). Sądzę również, że pojęcie *paratekstu*, a zwłaszcza zakres (a może też i sens wprowadzania) tej kategorii, wymaga jeszcze przemyśleń. Próba Genette'a, może atrakcyjna ze względu na wymyślną nomenklaturę, ale metodologicznie przecież bardzo zagmatwana (por. jej krytyczne omówienie przez M. Głowińskiego (1992) raczej nie przyjęła się w polskich badaniach tekstologicznych, gdzie z powodzeniem funkcjonuje wprowadzony przez A. Wierzbicką (1971) podział wypowiedzi na jej część przedmiotową i metatekstową, odnoszącą do samej wypowiedzi, w tym także do sytuacji.

Teoria interakcjonizmu werbalnego ujmuje strukturę wypowiedzi jako zespół różnych typów komunikacji językowej. Małgorzata Kita przyjmuje w swej pracy za R. Vionem koncepcję modularną struktury tekstu. Moduł odpowiadałby pojęciu gatunku mowy zanurzonego w innej interakcji, np. w wywiadzie interakcja może chwilowo przybrać formę rozmowy, przesłuchania, opowiadania itp. Jak można wnosić z lektury omawianej książki, R. Vion uzasadnia wprowadzenie pojęcia modułu tym, że w konkretnym przypadku zawsze mamy do czynienia z jakąś modyfikacją, a nie czystą postacią gatunkową owych składowych elementów. Otóż, wydaje mi się, że takie uzasadnienie nie jest przekonujące. Heterogeniczna natura wypowiedzi w swej istocie zakłada, że jej struktura zbudowana jest ze składników o różnorodnej postaci gatunkowej. Im dłuższa wypowiedź, tym dłuższa może być lista elementów reprezentujących odmienne wzorce gatunkowe. I jest zupełnie oczywiste, że w konkretnych aktualizacjach owe wzorce będą ulegały różnorodnym modyfikacjom. Zabrakło mi w tym miejscu skonfrontowania propozycji Viona z innymi ujęciami (na gruncie polskich badań przynajmniej bardziej spopularyzowanymi), jak np. typologicznej koncepcji gatunku jako struktury o nieostrych granicach, gatunków prostych i złożonych, Bachtina gatunków pierwotnych i wtórnych. To jednak, co w rozważaniach Małgorzaty Kity bardzo ciekawe i ważne, to zwrócenie uwagi na fakt, że owe składowe części gatunkowe, znajdując się w nowym otoczeniu, nie tylko same zmieniają swą postać, ale także poddają przeobrażeniom część (tu interakcję), w skład której wchodzi. To spostrzeżenie powinno stanowić impuls do dalszych analiz tekstologicznych.

Najmniejszym składnikiem interakcji jest w przedstawionej propozycji akt mowy. Autorka słusznie podkreśla wyższość modelu interakcjonistycznego nad pragmatyką Austina i Searle'a, którzy rozpatrywali akty mowy w izolacji lub jako akcje dokonywane sukcesywnie przez interlokutorów, a nie symultanicznie (s.61). Małgorzata Kita przedstawiła zespół aktów mowy występujących w wywiadzie: tych, które używane są przez obu partnerów i tych, które należą do

prerogatyw jednego z nich (np. komplementowanie, naleganie, gratulowanie wchodzi w zakres pola wyboru przeprowadzającego wywiad, a z kolei demontowanie, odmawianie odpowiedzi itp. są stosowane w interwencjach udzielającego wywiadu). W książce znajdujemy szersze omówienie aktów mowy dla wywiadu najbardziej charakterystycznych – pytań i odpowiedzi. Wartością tej części pracy jest zwrócenie uwagi na kategorie odpowiedzi (mamy tu próbę typologii zachowań językowych odbiorcy), gdyż do tej pory uwagę badaczy tekstów dialogowych przykuwały raczej częściej pytania i kategoria nadawcy.

Autorka w swych analizach zachowań językowych uczestników wywiadu ogarnia jednakowo uważnym spojrzeniem wszystkich interlokutorów. Śledząc, z perspektywy socjolingwistycznej, grę językową między udzielającym wywiadu a prowadzącym dziennikarzem, która prowadzona jest ze względu na potencjalnego odbiorcę (biernego uczestnika), Małgorzata Kita trafnie dowodzi, że obraz czytelnika w odmienny sposób determinuje zachowanie językowe dwu aktorów wywiadu (wynika to m. in. z podwójnej roli, jaka przypadła w udziale dziennikarzowi – reprezentowanie siebie samego oraz czytelnika). Wywiad w swej konwencji gatunkowej opartej na sztywnym i niewymiennym układzie relacji nadawczo-odbiorczych, przyznając pozycję dominującą dziennikarzowi, deformuje, jak zauważa Autorka (s.109) hierarchiczny model ról społecznych utrwalonych w kontaktach językowych. Nie dziwi zatem, że zachowaniu werbalnemu dziennikarza poświęca się w pracy wiele miejsca, a przykłady i omówienie różnych strategii podejmowanych właśnie przez prowadzącego wywiad (ciekawie zwłaszcza, gdy dziennikarz, respektując reguły swej roli, nie rezygnuje z naturalnych dążeń do autoprezentacji) zawierają wiele interesujących spostrzeżeń. Najbardziej frapujące dla mnie byłoby obserwowanie zachowania dziennikarza wobec różnych uników ze strony udzielającego wywiadu. Trafne spostrzeżenie Autorki, że dziennikarz “może je zaakceptować, respektując tym samym niechęć Y-a do mówienia o danej sprawie, bądź może nalegać na Y-a, by ten udzielił konkretnej odpowiedzi i wywiązał się z przyjętych zobowiązań wynikających z kontraktu, jakim jest wywiad” (s. 190), mogłoby być, z korzyścią dla wyводу, poparte przykładami takich wywiadów, w których dziennikarz chce mimo wszystko uzyskać informacje i niełatwo mu zaakceptować niechęć Y-a do mówienia. Obserwacja różnych strategii “przywierania do muru” Y-a z pewnością pogłębiłaby naszą wiedzę o specyfice interpersonalnego napięcia w tej formie komunikacji. Wymagałoby to oczywiście doboru odpowiednich egzemplifikacji (nawiasem mówiąc pod koniec lektury nużyły mnie już nieco przykłady wywiadów z gwiazdami kultury masowej, gdyż są to z reguły teksty oparte na właściwych im konwencjach, a które nie są charakterystyczne dla wywiadu jako

gatunku wypowiedzi) i poszerzenia korpusu źródeł o wywiady utrzymane w konwencji "na serio", np. z politykami, którzy nie chcą mówić o sprawach niewygodnych dla siebie, a które akurat interesują opinię publiczną.

Rozważania zamyka próba usytuowania wywiadu w planie typologii gatunków dialogowych przeprowadzonej ze względu na różne pragmatyczne kryteria podziału, co w sposób przekonujący ukazuje specyfikę tej formy dyskursu.

Małgorzata Kita podjęła się niełatwego zadania, by opisać specyfikę interakcji, jaka zachodzi między partnerami zdarzenia językowego, które "we współczesnym świecie komunikacji globalnej współuczestniczy w tworzeniu wartości kulturowych, w strukturuowaniu życia społecznego, w kreowaniu osobowości i wzorców"(s.143). Jej monografia jest cenną pozycją naukową nie tylko ze względu na walory poznawcze i metodologiczne, ale także na umiejętność łączenia wielu perspektyw badawczych. Dlatego też mogę polecić lekturę tej książki nie tylko specjalistom, ale także osobom zainteresowanym problemami współczesnej kultury masowej.

Literatura

- Dobrzyńska T., 1993, *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa.
- Genette G., 1992, *Palimpsesty*, przeł. A. Milecki. *Współczesna teoria badań literackich zagranicą. Antologia*, oprac. H. Markiewicz, t. IV, cz. II, Kraków.
- Głowiński M., 1992, *O intertekstualności. – Nowe problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz i J. Sławiński, Kraków.
- Wierzbicka A., 1971, *Metatekst w tekście. – O spójności tekstu*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław.

BOŻENA WITOSZ

BOŻENA WITOSZ, OPIS W PROZIE NARRACYJNEJ NA TLE INNYCH ODMIAN DESKRYPCJI, Katowice 1997, 150 s.

W tomie *Stylistyki*, poświęconym gatunkom mowy, nie może zabraknąć recenzji książki, która wiele wnosi do teorii gatunku oraz bardzo precyzyjnie określa obszary praktyki analitycznej różnorodnych form gatunkowych.

Książka wyróżnia się ogromnymi walorami poznawczymi. Zdaje sprawę z najistotniejszych problemów genologii lingwistycznej mocno osadzonej w teorii